

ŽIVOT A POSTAVENIE ŽIDOVSKÉHO OBYVATEĽSTVA KOŠÍC V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ Z POHĽADU DOBOVÝCH PERIODÍK

ALENA TABAKOVÁ

Abstract: *Life and Status of the Jewish Population in Košice during the Interwar Period from the Perspective of Contemporary Periodicals.* Relations between Slovak nation and the Jewish minority, in the Slovak largest eastern city, were not easy after creation of country common for both Czech and Slovak people. Jewish distrust of the new country, proximity to Hungarian language and culture, caused their unsuccessful reorientation to the new reality in the city, where Hungarians lost their privileged position and got the position of “unintended” minority. The Jews were a thorn in Slovak nation side. Despite number of obstacles, Jewish community was able to provide their religious development and reclaimed their religious communities. The Jews took positive relation over time to the Czechoslovak republic, which supported them in all kinds of areas. Important fact is, that they remained still loyal to the republic, even after the change of regime on October 1938, when antisemitism in government gained the strength.

Key words: Košice. Jewish population. Interwar period. Contemporary periodicals.

Mesto Košice, ako aj iné mestá na východnom Slovensku, malo v historickom vývoji svoje špecifiká. Bolo poznačené dlhým obdobím, v ktorom sa formoval jednotný maďarský národ. Silná maďarizácia zasiahla do všetkých oblastí života obyvateľov Košíc.

Židovské obyvateľstvo sa na územie Abovsko-turnianskej župy prisťahovalo zo šarišských a hlavne z juhozemplínskych obcí.¹ Košice boli lákavé svojou polohou a tiež spoločenským a hospodárskym rozkvetom mesta.² Spočiatku sa Košičania bránili židovskej konkurencii, no zákon z roku 1840 povolil usadenie sa Židov v meste. O štyri roky neskôr židovské obyvateľstvo Košíc založilo vlastnú náboženskú obec a postupne sa čoraz viac podieľalo na spoločenskom živote mesta.³ Židia sa stali členmi väčšiny mestských spolkov a organizácií. Vzdelanejší z nich sa usilovali o asimiláciu s majoritou, angažovali sa v maďarských organizáciách a inštitúciách, ich hospodárske aktivity sa často stretávali s nevôľou miestnych podnikateľov.

-
- 1 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývoju*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1997, s. 58.
  - 2 Prvá zmienka o prítomnosti Žida v meste Košice pochádza z konca 15. storočia. Spomína istého človeka židovského pôvodu, ktorý prichádza do mesta vyberať dane z poverenia kráľa.
  - 3 Príslušníci židovskej komunity v meste boli učiteľmi, právnikmi, lekármi, úradníkmi, novinármi, umelcami, ale väčšina z nich sa venovala remeslám a obchodu, liehovarníctvu, zakladala továrne na výrobu rôznych produktov.

Vývoj po prvej svetovej vojne židovské etnikum v Uhorsku podstatne ovplyvnil. Uhorská židovská komunita sa podpísaním mierových zmlúv a medzinárodných dohôd rozpadla. Židovské náboženské obce na Slovensku sa tak odlúčili od uhorského centrálného vedenia a tým zanikli aj tradičné organizačné štruktúry. Uhorské zákony naďalej platili, keďže nová vláda prevzala zákonodarstvo týkajúce sa Židov z bývalého Rakúsko-Uhorska. Maďarská vláda sa zo všetkých síl usilovala udržať aspoň východné Slovensko v rámci nového Maďarska.⁴ Situácia v Košiciach bola v tomto období veľmi komplikovaná. Udalosti popisuje košický advokát Ján Sekáč v jubilejnom Almanachu mesta Košíc. Píše, že „*Košičania si neuvedomili náhlu zmenu situácie a aj naďalej považovali mesto za integrálnu súčasť Maďarska. Košice síce boli slovenským mestom, no úplne pomadžarčeným*“. Obyvatelia v tomto období nepripisovali žiadnu váhu ani československým vojskám, ktoré postupovali zo západu smerom na východ republiky. V decembri vývoj vyústil až k vyhláseniu Východoslovenskej republiky. Túto akciu hodnotí Sekáč ako „*zúfalý pokus Maďarov a maďarónov, rozdroviť československú ideu*“.⁵ Vo svojom článku opisuje tiež postup československého vojska na Košice. Samozvaná miestna národná rada bránila mesto proti vojsku. Proti odporu Košičanov sa postavil židovský advokát Dr. Zoltán Kendi, ktorý bol z tohto dôvodu považovaný za vlastizradcu. Netrvalo však dlho a mesto obsadili českí a slovenskí vojaci. Autor článku dodáva: „*Slovenské obyvatelstvo Košíc, vo svojej mentalite úplne zmaďarizované, chovalo sa voči historickým udalostiam apaticky a – nemajúc národného povedomia – vôbec nechápalo ich významu*“.⁶ Tento citát dostatočne reflektuje situáciu v meste po vzniku Československej republiky (ČSR). Vývin týchto udalostí sa odrazil aj na postavení a živote židovskej minority, keďže tá bola neodmysliteľnou súčasťou spoločensko-hospodárskeho života mesta.

Po konsolidácii pomerov sa Košice stali opäť centrom východoslovenských Židov. Žilo tu, s výnimkou Bratislavy, najviac židovských obyvateľov na území Slovenska. Keďže československá legislatíva bola naklonená minoritám, mali neobmedzenú možnosť rozvíjať svoj náboženský život. Na druhej strane bolo toto obdobie pre židovských občanov sprevádzané hľadaním vlastnej národnej identity. Židia, ktorí tu žili, mali dve možnosti: asimilovať s maďarským národom (niektorí to aj v tejto situácii spájali s hospodárskymi výhodami alebo vidinami výhodného spoločen-

4 Po vyhlásení ČSR sa v Košiciach vytvorila Maďarská národná rada, ktorá fungovala ako vedúca samospráva. Budapeštianska vláda vymenovala M. Molnára za vládneho komisára vo funkcii župana pre Košice. Maďarská vláda vysielala na územie východného Slovenska aktivistov, ktorých úlohou bolo udržať Slovensko v rámci Maďarska. V decembri 1918 bola v Košiciach vyhlásená Slovenská ľudová republika. Až koncom roka prevzali administratívu československé úrady a vznikla Slovenská národná rada. Začalo sa s prirodzeným odmaďarčovaním v súlade so zákonmi. Pozri: TAJTÁK, Ladislav. Košice v období uhorského kapitalizmu. In HAJDUOVÁ, Mária, BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014, s. 326-327.

5 SEKÁČ, Ján. Prevrátové udalosti v bývalej stolici Abauj-Turňanskej. In *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Slovenská kníhtlačiareň, 1928, s. 31.

6 SEKÁČ, Ján. Prevrátové udalosti v bývalej stolici Abauj-Turňanskej. In *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Slovenská kníhtlačiareň, 1928, s. 32.

sko-hospodárskeho uplatnenia), alebo splynúť so slovenským národom.⁷ Faktom je, že židovské obyvateľstvo sa počas celého sledovaného obdobia nevedelo zjednotiť ani v spoločenskej, ani politickej oblasti.

Prvá ČSR umožňovala Židom, okrem náboženskej a občianskej rovnoprávnosti, hlásiť sa k židovskej národnosti⁸ bez ohľadu na ich materinskú reč či jazyk, ktorým hovorili. Pri sčítaniach zvykli byť označovaní ako „izraeliti“ a patriť k rôznym národnostným skupinám. Počas existencie ČSR boli vykonané dve oficiálne sčítania obyvateľstva v rokoch 1921 a 1930. Avšak prvé údaje o obyvateľstve štátu prinieslo už mimoriadne sčítanie z roku 1919.⁹ Toto sčítanie, nazvané aj Šrobárovo, uvádzalo nasledovné údaje: československú národnosť tvorilo 48,8 % obyvateľov Košíc, maďarskú 38,4 %, nemeckú 5,3 %, rusínsku 0,2 %. Počet osôb židovskej národnosti z roku 1919 nie je možné číselne vyjadriť.¹⁰ Prvé oficiálne sčítanie v roku 1921 zlúčilo obyvateľstvo hovoriace slovenským jazykom do novej – československej národnosti. Na náraste počtu obyvateľov tejto národnosti sa podieľali aj českí prisťahovalci. Na území Slovenska žilo 3 000 870 obyvateľov, z tohto počtu sa prihlásilo k židovskej národnosti 73 628 osôb a 135 918 osôb k izraelitskému vyznaniu.¹¹ Pri porovnaní štatistík z rokov 1919 a 1921 prišlo k veľkému posunu v prihlásení sa obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti k židovskej národnosti. Podľa sčítania ľudu z roku 1921 žilo v Košiciach 52 898 obyvateľov. Ak berieme do úvahy československých štátnych príslušníkov, tak 31 572 obyvateľov sa hlásilo k tejto národnosti. K maďarskej národnosti patrilo 11 206 osôb, k nemeckej 2 145 obyvateľov. Počet príslušníkov židovskej národnosti bol 5 275 osôb.¹² Košice patrili podľa štatistík medzi obce s najväčšími zmenami v zastúpení obyvateľstva maďarskej národnosti, keďže už v roku 1921 sa k Maďarom prihlásilo len 22,1 % obyvateľov. Pokles pokračoval aj naďalej.¹³

-
- 7 Židia, ktorí by tak urobili, boli podozriví, že sa snažia asimilovať so Slovákmi kvôli istým hospodárskym, resp. spoločenským výhodám na úkor slovenských občanov. Pozri: HRADSKÁ, Katarína. Postavenie Židov na Slovensku v prvej československej republike. In HOENSCH, Jörg K. (ed.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 131-132.
  - 8 Ortodoxní Židia odmietali definovanie židovstva ako národnosti. Židovský nacionalizmus reprezentovalo sionistické hnutie a aj napriek tomu si nachádzalo prívržencov medzi Židmi z tradičného židovského prostredia.
  - 9 Mimoriadne sčítanie bolo určené Parížskej mierovej konferencii ako podklad na stanovenie slovensko-maďarských hraníc.
  - 10 ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1940*. Bratislava : Infostat, 2009, s. 12, 15, 20, 26 a 29.
  - 11 *Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*. Praha : Státní úřad statistický, 1924, s. 75, s. 84.
  - 12 *Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*. Praha : Státní úřad statistický, 1924, s. 37. Róbert Büchler uvádza 8 792 Židov žijúcich v meste. Pozri: BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 205.
  - 13 Pokles obyvateľov maďarskej národnosti bol spôsobený viacerými faktormi. Jednak zmenou statusu obyvateľov maďarskej národnosti po vzniku ČSR, taktiež v roku 1921 boli vytvorené možnosti slobodne sa prihlásiť k národnosti, s ktorou sa osoba cíti vnútorne spätá a v neposlednom rade aj prerušenie maďarizačných tlakov. Pozri: ŠPRO-

V marci 1921 sa v denníku Slovenský východ píše: „*Košice sú slovenským mestom, mestom s veľkou, temer dvojtretinovou väčšinou československého obyvateľstva.*“¹⁴

Druhé oficiálne sčítanie obyvateľstva bolo realizované v roku 1930, t. j. v období, keď už bola ČSR skonsolidovaná a minority viedli aktívny kultúrny i politický život.¹⁵ Pri tomto sčítaní sa len 9 % Židov priznávalo k národnosti maďarskej oproti 42,2 %, ktorí sa hlásili k československej národnosti. Vzhľadom na štatistické údaje je evidentný prírastok Židov československej národnosti na úkor Židov maďarskej národnosti.¹⁶ V medzivojnovom období nedošlo k veľkým demografickým zmenám. Spolu 19,4 % všetkých Židov na Slovensku žilo v Bratislave a Košiciach. Sčítanie z roku 1930 udávalo číslo 70 117 ako počet obyvateľov Košíc.¹⁷ Väčšina z obyvateľov mesta sa hlásila k československej národnosti (43 772 obyvateľov), maďarskú a židovskú národnosť priznávali v meste najsilnejšie etnické skupiny. K maďarskej národnosti sa hlásilo 13 917 osôb a k židovskej 7 079 osôb.¹⁸ Po Viedenskej arbitráži v roku 1938 vykonali maďarské úrady ešte jedno sčítanie obyvateľstva. Do celkovej populácie však neboli započítaní vojaci. To sa odzrkadlilo aj na nižšom počte obyvateľov ako v roku 1930. Košice mali v spomínanom roku 58 090 obyvateľov.¹⁹ Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa zmenila etnická štruktúra mesta, keď opäť dominovala maďarská národnosť. České obyvateľstvo sa naopak vytratilo.

Keď sa pozrieme na jazykovú výbavu obyvateľov mesta pred rokom 1918, väčšina Košičanov hovorila niekoľkými jazykmi: „... skoro polovica obyvateľov mesta ovláda štyri jazyky (slovenčinu, maďarčinu, nemčinu a latinčinu). Vylučne slovensky hovorilo 51,61 % populácie.“²⁰ Archívár Štefan Eliáš píše o oslobodzovaní kultivovania slovenčiny. V Košiciach to prebiehalo ako „*nutná fáza povyšujúca poklesnutú slovenčinu na rovinu*

CHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1940*. Bratislava : Infostat, 2009, s. 10.

- 14 HLAVINKA, Karol. Slovenské Košice. In *Slovenský východ*, roč. 3, 27. 3. 1921, č. 72, s. 1.
- 15 HOLEC, Roman. Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká doba v malom priestore: zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov : UNIVERSUM, 2012, s. 15, 18.
- 16 Vyplývalo to zo spoločenských a politických pomerov v ČSR. Pozri: BÜCHLER, Róbert J. Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou. In TÓTH, Dezider (eds.). *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica : Datei, 1992, s. 23.
- 17 V spomínanom roku predstavoval vysoký počet české obyvateľstvo vykázané z územia Slovenska (11 000 osôb), pričom počas nasledujúcich rokov sa tento počet ešte zvyšoval. Poslední českí prisťahovalci opustili mesto pred Viedenskou arbitrážou v roku 1938.
- 18 *Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 79. Róbert Büchler uvádza, že v Košiciach žilo 5 733 Židov, ktorí sa hlásili k československej a k maďarskej národnosti. Pozri: BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. díl, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 207.
- 19 SÁPISOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan, DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 85.
- 20 ŠALAMON, Pavol. Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848 – 1870. In *Slovenská archivistika*, roč. 26, 1991, č. 1, s. 71-73.

spisovného jazyka mestského kolektívu,“ napriek tomu sa viacjazyčnosť nezatracovala.²¹ Opačný názor vyslovil súčasník Sándor Márai vo svojich pamätiach. Tvrdí, že v Košiciach sa nikdy po slovensky nehovorilo. Slováci žili, podľa neho, len vo vonkajšom obvode mesta. Nemali na mesto žiaden vplyv a ten, kto tam vyrastal sa nikdy po slovensky nenaučil.²² Pravdou je, že Márai žil v inom prostredí a nemusel sa dostať do kontaktu so Slovákami. Maďarčina bola povinným predmetom v škole, používala sa v úradnom styku, naopak slovenčina sa používala len pri všednej komunikácii prevažne medzi Slovákami. V židovských komunitách bola z jazykového hľadiska dlhé obdobie preferovaná, okrem maďarčiny, aj nemčina. Po vzniku ČSR sa začala postupne situácia meniť. Dňa 29. februára 1920 bol schválený zákon, ktorý ustanovil za úradný jazyk v novej republike jazyk československý, pričom na Slovensku sa v úradnom styku mal používať slovenský jazyk a v českých krajinách český jazyk. Menšiny mohli používať aj v úradnom styku svoj materinský jazyk, pokiaľ v danom okrese žilo viac ako 20 % príslušníkov danej menšiny.²³ Slovenský politik a poslanec Národného zhromaždenia Anton Štefánek²⁴ bol presvedčený, že slovenský jazyk sa na Slovensku po roku 1918 uplatnil v každodennom styku. V Košiciach bola situácia trochu zložitejšia. Spisovateľ Anton Prídavok sa o Košiciach vyjadril, že po roku 1918 nadobúdali slovenský charakter veľmi pomaly. Jednou z príčin bola, podľa neho, „podvratná práca Maďarónov“, ktorí zámerne spomaľovali tzv. poslovenčovanie mesta. Podľa Prídavku zohral úlohu aj postoj niektorých Slovákov k vlastnej kultúre, keďže sa kultivovala maďarčina a nemčina, namiesto slovenčiny.²⁵ Slovenský politik Ivan Dérer sa vyjadril, že mnoho Slovákov bolo pomaďarčených a nehovorili po slovensky, preto sa nemožno čudovať Židom, že nevedeli a ani nemali záujem meniť svoju orientáciu z maďarskej kultúry na slovenskú.²⁶

Vavro Šrobár,²⁷ minister s plnou mocou pre správu Slovenska, pokladal za najdôležitejšiu oblasť slovenskú kultúru a školstvo. Situácia v nej nebola ľahká, pretože

-
- 21 ELIÁŠ, Štefan. Košice ako dejinný pilier Slovenska. In HAJDUOVÁ, Mária, BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014, s. 405.
- 22 MÁRAI, Sándor. Maďarské Košice. In *Týždeň*, roč. 8, 11. 7. 2011, č. 28, s. 60-61.
- 23 Zákon č. 122/1920 Zb. z. podľa § 129 ústavnej listiny, ktorým sa stanovili zásady jazykového práva v ČSR.
- 24 Anton Štefánek (1877 – 1964) bol po vzniku prvej ČSR členom Národného výboru v Prahe, ako aj členom revolučného Národného zhromaždenia. V novembri 1918 sa stal členom Dočasnej vlády v Skalici, kde mal na starosti školské otázky. V roku 1929 bol na krátky čas ministrom školstva a národnej osvety. Tiež bol funkcionárom agrárnej strany.
- 25 Problémom bolo, podľa Prídavku, niekoľko. Išlo o nekritickosť voči všetkému maďarskému, nejednotnosť nemaďarského tábora, pasivita intelektuálov, príklon Židov k Maďarom, nevykonné školstvo atď. Pozri: HOLEC, Roman. Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká doba v malom priestore: zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov : UNIVERSUM, 2012, s. 26-27.
- 26 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016, s. 23.
- 27 MUDr. Vavro Šrobár sa v decembri 1918 stal ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Presadzoval tzv. pražskú politiku. V rokoch 1921 – 1922 minister školstva a ná-

v roku 1918 neexistovala na slovenskom území ani jedna slovenská škola. Budovanie sústavy slovenských škôl a rôznych vzdelávacích inštitúcií vyžadovalo kvalifikovaných ľudí. Ich úlohou bola obnova národného spoločenského a kultúrneho života. Na slovenských školách prebiehal proces obnovovania slovenskej kultúry a vzdelanosti. Pre školstvo v Košiciach to boli veľké zmeny. Jeho predstavitelia mali za úlohu transformovať zabehnuté školy s vyučovacím jazykom maďarským a maďarskou ideológiou na školy, ktoré budú schopné vychovávať slovenskú inteligenciu v duchu ideálov novej ČSR.²⁸ Podľa A. Štefánka zohrali dôležitú úlohu v poslovenčovaní Slovenska českí učitelia a úradníci.

Postupne zmeny nastali aj v židovskej komunite mesta. Mladšia generácia židovských obyvateľov mesta sa stále viac orientovala na slovenskú kultúru a politiku československej vlády.²⁹ Prijali národnosť slovenskú, resp. československú. Židovskí študenti mali stále väčší záujem študovať na školách s vyučovacím jazykom slovenským. V rokoch 1926 – 1927 košickí Židia postavili novú synagógu a ľudovú školu, v ktorej sa vyučovalo v slovenčine aj maďarčine. V tých istých rokoch bola otvorená aj ortodoxná ľudová škola, kde sa vyučovalo len v slovenčine,³⁰ čo dokazuje postupné zbavovanie sa dôsledkov maďarizácie hlavne v ortodoxných kruhoch. Neologickej obce boli aj naďalej pomaďarčené. Ich príslušníci sa uplatnili často v minoritnej maďarskej kultúre. V roku 1929 vyšiel v *Slovenskom východe* článok s názvom *Židia v Košiciach*, kde sa autor vyjadruje k tunajším židovským náboženským obciam. Na adresu ortodoxnej obce sa vyjadruje kladne, keďže jej orientácia na slovenskú kultúru či jazyk bola evidentná. Na druhej strane odsudzuje konanie neologickej obce. Neológom autor pripomína, že „žijú uprostred slovenského ľudu, že majú na Slovensku bezstarostné a dobré existencie a že teda tiež majú k slovenskému ľudu určité povinnosti“. V závere článku priostrojuje tón ešte viac. Píše, že keď sa židovským občanom mesta nepáči, môžu odísť tam, kde ich „srdce ľahá: do Maďarska“.³¹

Náboženské zloženie obyvateľov mesta Košice bolo pestré. Rozhodujúci vplyv mali rímskokatolíci počas celého 19. aj 20. storočia. Židia sa začínajú objavovať v súpisoch obyvateľstva až koncom prvej polovice 19. storočia.³² Do roku 1921 vzrástol počet Židov z 10 na 17 %. Sčítanie ľudu zo spomínaného roku rozšírilo spektrum religii, ako napríklad: česko-bratské vyznanie, jednota bratská a rôzne iné. Počas trvania prvej ČSR si však rímskokatolíci udržali prvenstvo v početnosti, druhými

---

rodnej osvety. Prednášal na Lekárskej fakulte UK, kde v roku 1935 získal miesto profesora. V rokoch 1925 až 1935 bol senátorom Národného zhromaždenia za Republikánsku stranu zeméľského a malorolníckeho ľudu.

28 BOJKOVÁ, Alžbeta – WOLFOVÁ, Eva – ĎURKOVSKÁ, Mária. Školstvo v Košiciach v rokoch 1918 – 1953. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 152.

29 BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 208.

30 CSALA, Kornélia. *História košických Židov*. Košice : Košický občiansky klub, 2001, s. 31.

31 Židia v Košiciach. In *Slovenský východ*, roč. 1, 19. 11. 1929, č. 264, s. 2.

32 Uvádzaní boli pod označením – nájomníci.

v poradí boli izraeliti.³³ V období rokov 1921 – 1938 ich počet narástol na 19,7 %.³⁴ Sčítanie z roku 1938 triedilo obyvateľstvo podľa vierovyznania na kresťanské a nekresťanské. Ovplyvnili ho politické udalosti, čo výrazne poznačilo stav príslušníkov židovského vyznania.

Ortodoxní tvorili 75 % židovského obyvateľstva na Slovensku.³⁵ Tí, ktorí nepatrili k ortodoxným sa delili na neologické obce a status quo ante.³⁶ K náboženskej obci status quo ante patrilo niekoľko rodín. Odmietali zlúčenie s neologickou obcou, ako to bolo bežné v iných mestách. Od roku 1928 do 1944, keď obec zanikla, používali neologickú synagógu, ktorú si prispôbili podľa tradícií.³⁷ Podľa hlásenia Župného úradu v Košiciach pre potreby ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO) sa v Košiciach v roku 1924 spomínajú dve židovské náboženské obce: Neologická židovská náboženská obec a Ortodoxná židovská náboženská obec.³⁸ Nachádzali sa tu aj chasidi, ktorí pôsobili v rámci ortodoxie. Bohoslužby vykonávali podľa vlastnej tradície, pre ktoré si upravili staršiu modlitebňu. Združoval ich spolok Sefarad. Český publicista a právnik židovského pôvodu Edvard Lederer,³⁹ ako radca pre náboženskú problematiku so špecializáciou na židovské otázky na MŠANO, uskutočnil na jar 1920 cestu po slovenských mestách a navštívil aj Podkarpatskú Rus s cieľom preskúmať vzťah Židov k novovzniknutej ČSR. Podľa neho sa postavenie slovenských židovských náboženských obcí líšilo od českých, čo spôsobila existencia troch prúdov židovstva. So zjednotením týchto prúdov nesúhlasili hlavne ortodoxní, ktorí mali na Slovensku rozhodujúci vplyv.⁴⁰

Príslušníci ortodoxnej náboženskej obce sa opierali o staré tradície a do istej miery sa uzatvárali pred okolím. Obávali sa vplyvu národných myšlienok aj sionizmu. Nechceli stratiť svoje mocenské postavenie, ktoré posilňovali dobrými vzťahmi s vládnymi stranami. Sionisti pracovali na organizovaní akcií, ktoré súviseli s budovaním židovského štátu v Palestíne. Otvorene prejavovali svoju lojalitu voči ČSR, čo dokazuje aj vyjadrenie Júliusa Reisza, sionistického aktivistu a vedúcej osobnosti slovenského židovstva. Reisz bol prvým poslancom parlamentu za Židovskú stranu.

33 V roku 1919 bolo v Košiciach 7 797 osôb židovského vyznania, 1921 ich bolo 8 792, v roku 1930 – 11 195 osôb, 1938 – 11 420 osôb.

34 Od roku 1938 do 1941 počet izraelitov klesol o 4,7 % z dôvodu migrácie a konverzie. Pozri: SÁPOSOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan, DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 99-100.

35 V západných častiach republiky boli židovskí obyvatelia v pokročilom štádiu asimilácie. Charakteristický pre nich bol liberálny postoj k tradíciám a náboženstvu.

36 Tu patrili náboženské obce, ktoré si zachovali svoj pôvodný stav a nepridali sa k ortodoxnému, ani k neologickému smeru po židovskom rozkole v roku 1869.

37 BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 206.

38 Archív mesta (AM) Košice, fond Mestský notársky úrad (MNÚ), 1920, č. 11136, škatuľa (šk.) 34, Štatistické dáta v židovských náboženských obciach na Slovensku.

39 Edvard Lederer bol zástancom asimilácie židovského obyvateľstva do majoritnej spoločnosti. Sionizmus odmietal.

40 MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína. *Židia 1. ČSR. Politické ambície a sklamaná*. Bratislava : Marenčin PT, 2021, s. 29-30.

V roku 1929 proklamoval v pražskom parlamente, že národ židovský bude podporovať československú vládu v jej úsilí vybudovať spoločnosť. Vyjadril svoje presvedčenie, že vláda bude mať tiež záujem o všetky práva a požiadavky tunajších Židov.⁴¹ Košice sa stali jedným z centier sionizmu na Slovensku. Aj jedným zo slovenských delegátov, ktorí boli zvolení do Ústredného výboru sionistickej organizácie Československa, bol Jozef Löwy z Košíc.⁴²

Židovské obyvateľstvo žilo v Košiciach čulý spoločenský život. Začiatkom 30. rokov vznikli v meste spolky pod názvami *Slovensko-židovská jednota* a v roku 1934 *Spolok Slovákov – Židov*.⁴³ V Košiciach vydávali od februára 1937 do októbra 1938 aj časopis *Slovenský domov*. Zámerom tohto spolku bolo šíriť slovenskú kultúru medzi príslušníkmi židovskej obce a začlenenie sa Židov do slovenského národa. Členovia spolku zaslali v marci 1937 telegram prezidentovi E. Benešovi, v ktorom mu píše „úprimný prejav našej najhlbšej oddanosti a lásky podľa žiarivého vzoru chceme uskutočňovať v dennom živote zásady opravdivej demokracie a československej vzájomnosti“.⁴⁴ Takto členovia spolku prejavili svoju lojalitu voči ČSR. V Košiciach pôsobilo aj niekoľko židovských organizácií, telovýchovné a športové jednoty, ktoré sa venovali rôznym športom, napr. športový klub Hakoach Košice a telovýchovná jednota Makabi. Po istom čase sa obe uvedené organizácie zjednotili. Ortodoxní sa združovali v Agudat Jisrael, ktorý mal aj mládežnícke hnutie. Toto združenie bolo prísne religiózne. Vychovávalo svojich členov v duchu tradičnej ortodoxie. Príslušníci Agudat Jisrael zastávali funkcie v predsedníctve ortodoxnej židovskej náboženskej obce. V rámci neho pôsobilo aj religiózne ženské hnutie a dievčenský spolok Bet Jakov.⁴⁵ V meste fungovali tiež Židovský dobročinný spolok,⁴⁶ Židovský dobročinný ženský spolok.⁴⁷ Sociálny podporný spolok pre Židov na Slovensku bol založený na vzájomnú pomoc Židom na Slovensku, vyplácal im rôzne dávky, ak sa ocitli v zložitej životnej situácii, napríklad nemocenské dávky.⁴⁸ Sionistov v Košiciach združoval Sionistický spolok, tiež Ženský spolok Wizo. Išlo o najpočetnejšiu pobočku svetovej sionistickej organizácie žien na Slovensku, tiež hnutie mladých sionistov Hašomer Kadima (Hašomer Hacair), neskôr hnutie otvorilo viaceré klubovne. Židovskí vysokoškoláci sa

41 HRADSKÁ, Katarína. Formovanie židovských politických strán v rokoch 1918 – 1929. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 175.

42 Českí a slovenskí sionisti postupovali jednotne pri presadzovaní sionistickej politiky. Pozri: MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína. *Židia 1. ČSR. Politické ambície a sklamaná*. Bratislava : Marenčin PT, 2021, s. 36.

43 Slovenský národný archív Bratislava, fond Krajinský úrad v Bratislave I. Prezídium, 1934, č. 15321, šk. 34, Košice, ustanovujúca schôdza Spolku Slovákov – Židov.

44 AM Košice, fond MNÚ, 1937, č. 717, šk. 7, Rozvoj, Spolok Slovákov – Židov.

45 BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 208.

46 AM Košice, fond Magistrát mesta Košice, 1929, č. 282, šk. 47, Židovský dobročinný spolok.

47 AM Košice, fond MNÚ, 1931, č. 8524, šk. 100, Židovský dobročinný ženský spolok.

48 AM Košice, fond MNÚ Košice, 1924, č. 49681, šk. 38, Sociálny podporný spolok pre Židov na Slovensku.

združovali v spolku Bar Kochba.⁴⁹ Na Hlavnej ulici bola zriadená aj škôlka pre deti, ktorú založil sionistický spolok. Jej cieľom malo byť „povzbudenie národného sebavedomia židovskej mládeže“ a pestovanie hebrejčiny od raného detstva.⁵⁰ Náboženské, národné, spoločenské a ekonomické záujmy Židov v politickej sfére reprezentovala Židovská strana orientovaná na domácu politiku. Jej jadro tvorili sionisti. V meste pravidelne vychádzali židovské noviny a časopisy v slovenčine, niekoľko ich vychádzalo v maďarčine, v nemčine a v jazyku jidiš.⁵¹

Predstavitelia novej ČSR potrebovali vybudovať a posilniť jej základy (týkalo sa to prevažne východného a južného Slovenska), formovať národné povedomie Slovákov a ich vzťah k novej vlasti. Najúčinnjším spôsobom ako to dosiahnuť bolo vydávanie slovenských regionálnych periodík. To sa týkalo najmä oblastí, kde predtým vychádzala iba maďarská tlač.⁵² V sledovanom období začali vo veľkom vychádzať v Košiciach slovenské, ale aj menšinové periodiká. Pravdou je, že každé periodikum zohľadňovalo záujmy istých spoločenských štruktúr a prezentovalo, presadzovalo či obraňovalo ich názory. To však neznižuje ich hodnotu, pretože nám umožňujú lepšie pochopenie spoločenského diania v určitom časovom období. Výber z článkov v novinách vychádzajúcich v Košiciach demonštruje, aký postoj k židovským obyvateľom mala redakcia, vydavateľ, prispievatelia i verní čitatelia. Dôležité je tiež vnímanie každodenného života v Košiciach v danom období, vzájomných vzťahov národnostných skupín žijúcich v meste a pod. Články, ktoré predkladáme sa sústreďujú hlavne na problematiku vzťahov medzi Slovákami a Židmi žijúcimi v meste. Výber z publikovaných článkov zachycuje iba časť problematiky, ktorej spomenuté periodiká venovali väčšiu pozornosť. Zaoberá sa prevažne tými správami, ktoré informovali o postojoch slovenského majoritného obyvateľstva k židovskej minorite v Košiciach a naopak. Dá sa povedať, že aj slovenské dobové regionálne noviny a časopisy ovplyvňovali vo veľkej miere vzťah verejnosti voči Židom.

Prvým periodikom vychádzajúcim v Košiciach bol denník *Slovenský východ*. Bol písaný po slovensky. Dovtedy boli všetky noviny a časopisy písané v latinčine, maďarčine alebo v nemčine. Jeho prvé číslo vyšlo 9. januára 1919.⁵³ Vo svojom programe uvádzal, že chce byť naozaj slovenským periodikom, má snahu potlačiť maďarské vplyvy na východe republiky a vybudovať u tunajších obyvateľov slovenské pove-

49 AM Košice, fond Magistrát mesta Košice, 1938, č. 291, šk. 86, Stanovy spolku židovských vysokoškolákov Bar Kochba.

50 AM Košice, fond MNÚ, 1928, č. 22239, šk. 72, Detská škôlka – vyučovanie Cionistického spolku.

51 Časopis *Rozvoj* v slovenčine, v maďarčine *Kassai Hirlap*, *Zsidó szó*, nemecké *Jüdische Tradition*, *Das Jüdische Wort*, *Jüdischer Familien Wochenkalender* a týždenník v jazyku jidiš *Jidiše Volkscajtung*.

52 GLADIŠ, Marián. K postaveniu a úlohám košických masových médií v predmníchovskom a povojnovom Československu. In REGINÁČOVÁ, Nikola, BOJKOVÁ, Alžbeta (eds.). *Historické medzníky vo vývoji Košíc v 20. storočí*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2013, s. 52.

53 *Slovenský východ* začal vychádzať z iniciatívy českého novinára Edmunda Boreka, ktorý pomáhal formovať periodickú tlač na Slovensku. Pozri: GLADIŠ, Marián. K postaveniu a úlohám košických masových médií v predmníchovskom a povojnovom Československu. In REGINÁČOVÁ, Nikola, BOJKOVÁ, Alžbeta (eds.). *Historické medzníky vo vývoji Košíc v 20. storočí*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2013, s. 52.

domie. Ďalším periodikom bol týždenník tzv. československej inteligencie *Košické noviny*.⁵⁴ Vychádzal v Košiciach a písaný bol spočiatku len v češtine, neskôr aj v slovenčine. Vydávali ho príslušníci českej inteligencie, ktorí sa do Košíc sťahovali za prácou, písali o východnom Slovensku, o Podkarpatskej Rusi, kritizovali Slovenský východ, politický systém ČSR, politické strany, atď. Ďalším bol nezávislý týždenník *Echo východu*. Začal vychádzať v 30. rokoch 20. storočia a presadzoval spoluprácu Čechov a Slovákov. Kritizoval autonómiu, maďarizáciu v Košiciach, výnimkou neboli osobné útoky na konkrétne osoby. Uverejňoval rôzne správy z mesta, napríklad správy o košickom mestskom úrade, útočil na predstaviteľov Košíc, kritizoval byrokráciu. Týždenník Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu *Gazdovské noviny* vychádzal od roku 1920 do 1938 v Prešove a neskôr v Košiciach. V niektorých regionálnych periodikách nie sú Židia spomínaní vôbec, pretože prispievatelia nepovažovali za dôležité vyjadrovať sa k židovským obyvateľom, resp. Žid nebol pre autorov hoden zmienky. Vyjadrenia v spomínaných článkoch nemôžeme však zovšeobecňovať. Názor autora článku, resp. redakcie daných novín nemožno považovať za všeobecný názor istého národa či národnostnej skupiny. V prameňoch sa stretávame s rôznymi stránkami vzájomných vzťahov Slovákov a Židov. Často prevažujú negatívne aspekty vzhľadom na vzťah majority k židovskému obyvateľstvu. Znáмым je tvrdenie, že Židia sú odmietaní kvôli svojim zlým dedičným vlastnostiam, ako nenásytnosť, odpor k tvrdej práci, vtieravosť, nešikovnosť atď. Ďalej vlastnosti, ktoré spôsobovali závisť vlohly pre zarábanie peňazí či súdržnosť a vzájomná pomoc v komunite. Taktiež príbeh z Nového zákona ovplyvňoval mnohých kresťanov a ani v tomto období nebol u niektorých ľudí prekonaný. Židom sa vyčítalo, že zohrávajú v pomere k ich počtu neúmernú úlohu v hospodárskom živote mesta.⁵⁵

Po vzniku ČSR niektorí Židia otvorene prejavovali svoje prianie, aby mesto Košice bolo pripojené k Maďarsku. Aj to spôsobilo, že súčasťou každodenného života sa stali verbálne útoky na židovskú menšinu v meste. Slovenská tlač prinášala správy o Židov, ktorí z vojny len ťažili, kým slovenskí muži museli bojovať za svoju slobodu: „Kým Žid doma sa vypasoval, naberal tuku i peňazí pri teplej peci, slovenský ľud dával krv svojich najlepších synov a svoj majetok – molocho vojny, o ktorej sám nevedel, načo je. Tak – niet sa diviť, že po vojne obrátil sa náš ľud proti Židom.“⁵⁶ Aj v inom článku sa snažil autor ospravedlniť rabovanie židovských obchodov, ktoré nastalo po skončení

54 V roku 1926 premenované na *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Vychádzali do roku 1928. Písané už len v češtine.

55 Židovskej problematike sa venovala aj literárna tvorba. Židia v slovenskej spisbe vystupovali ako „zlí krčmári, ktorí alkoholom ubíjajú dušu slovenského národa“. Krčmárstvom sa však živila len malá časť a aj tí pochádzali často z chudobných pomerov. Postava Žida mala v literatúre i tlači svoj vývoj – od figúrky cez odpornú až po nebezpečnú bytosť. V literatúre málokedy nájdeme neutrálnu či dokonca pozitívnu postavu Žida. Postoje, ktoré rozvíjal napríklad slovenský spisovateľ a publicista Svetozár Hurban-Vajanský vo svojich dielach otvorili cestu pre neskoršie preniknutie antisemitizmu do širokých vrstiev slovenskej spoločnosti. Pozri: ALNER, Juraj. *Slovenské pohľady na Židov, alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava : Adora Lingua, 2011, s. 9.

56 Židia na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 2, 2. 10. 1920, č. 226, s. 1.

vojny: „Z vojny prišli vojaci videli biedu svojich rodin a na druhej strane obchody byly plné s potravínami a tovarom. Revolučné heslá s frontu a ponosy vlastných manželiek a matiek, že ako nespravodlivo zachádzali s nimi židovskí kupci pri vydávaní tovaru na lístky a že ako musely tovar preplácať dostačilo, aby zahoreli slepou pomstou na nich.“⁵⁷ Neznámy autor však takéto konanie z mravného a hospodárskeho hľadiska síce odsudzuje, no pohľadujúcou okolnosťou je, že „pohoršenie z poklesku nášho ľudu vyšlo zo starého poriadku a od nesvedomitých obchodníkov samých“.⁵⁸ Pravdou však bolo, že narukovať museli aj židovskí muži a mnohí z nich v prvej svetovej vojne aj položili svoj život. Taktiež boli prípady, keď bohatší Židia dostali výnimku a počas vojny naďalej podnikali.⁵⁹

Článok s titulkom *Židovská otázka na Slovensku* reflektuje postoj majoritného obyvateľstva k židovským spoluobčanom takto: „Chceme, aby židia na Slovensku boli ľuďmi a nie zlata- a krvibažné zvery.“⁶⁰ Podľa autora Slováci vyžadujú od Židov pravú vernosť ČSR, nie ako v Uhorsku, keď pomáhali Maďarom obrať Slovákov o slobodu a majetok. Židia by mali pomáhať zveľaďovať štát i národ. Autor upozorňuje, že na Slovensku už nebudú mať židovskí obyvatelia také postavenie ako v Maďarsku, mali by však pracovať a „...poctivosťou si získajú lásky a vďaka ľudu a štátu“.⁶¹ Na titulnej strane Slovenského východu z roku 1919 nájdeme ostré vyjadrenia z úst Antona Štefánka. Židovstvo na Slovensku definuje ako „škazonosný a rozvratný živel“. Slováci, podľa neho, trpia za svoju tolerantnosť voči Židom a nenávidia ich. Tvrdí, že Židia sú zodpovední za to, že v Košiciach a iných mestách „rastú hniezda boľševické“.⁶² Nemali by sa preto čudovať, keď dôjde k protižidovským vystúpeniam. Štefánek považoval Židov za najväčších maďarizátorov, ktorí využívali výhody plynúce z maďarskej strany a židovskú otázku za najväčší problém, ktorý sa bude musieť riešiť.⁶³ Riešením môže byť hospodárska, spoločenská a politická asimilácia Židov. Vo svojich vyjadreniach Štefánek neodsudzoval všetkých Židov, pretože v židovskej komunite sa nachádzajú aj takí, ktorí sa chcú vymaniť z „nešťastia, do ktorého sa dostali svojim prílišným hmotárstvom a cirkevným formalizmom“.⁶⁴

Na obviňovanie Židov z promaďarskej orientácie po vzniku prvej ČSR reagoval Edvard Lederer vo svojom článku otázkou: „Měla slovenská kultúra Žida k sobě vábit?“ Podľa jeho názoru žiadnej slovenskej kultúry nebolo „jelikož ji Maďari znemožnili“.⁶⁵

57 Sloboda v demokracii. In *Slovenský ľud: týždenník venovaný vzdelaniu a ľudovému výchovu*, roč. 13, 11. 1. 1933, č. 2, s. 1.

58 Sloboda v demokracii. In *Slovenský ľud: týždenník venovaný vzdelaniu a ľudovému výchovu*, roč. 13, 11. 1. 1933, č. 2, s. 1.

59 ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik. *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období: sondy do spoločensko-politického, hospodárskeho a kultúrneho života*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014, s. 61-62.

60 Židovská otázka na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 1, 26. 1. 1919, č. 16, s. 1-2.

61 Židovská otázka na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 1, 26. 1. 1919, č. 16, s. 1-2.

62 ŠTEFÁNEK, Anton. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský východ*, roč. 1, 23. 5. 1919, č. 113, s. 1.

63 ŠTEFÁNEK, Anton. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský denník*, roč. 2, 21. 5. 1919, č. 105, s. 1.

64 ŠTEFÁNEK, Anton. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský východ*, roč. 1, 23. 5. 1919, č. 113, s. 1.

65 LEDERER, Edvard. Antisemitism na Slovensku. In *Rozvoj*, roč. 12, 11. 9. 1920, č. 15, s. 1.

Samotní Slováci si začali až postupne uvedomovať svoju národnú identitu. Postavenie slovenskej majority v Košiciach na jednej a maďarskej minority na druhej strane, ich sociálny a politický status či hospodársky vplyv opísal súčasník Karol Hlavinka v článku *Slovenské Košice* takto: „... maďarská menšina košická je sociálne a hospodársky silná, kultúrne uvedomelá, spoločensky dobre organizovaná a žurnalisticky obratne vedená. Naproti tomu československá väčšina zakláda sa na veľkých masách neuvedomelého ľudu, sociálne a hospodársky slabého, politicky nezrelého, neorganizovaného, bez vodcov, bez programu, bez politickej vôle.“⁶⁶ Slováci boli, aj podľa A. Štefánka, veľmi nejednotní. Nachádzali sa v štádiu nedostatočného národného povedomia. Problémom bol nedostatok slovenskej inteligencie, ktorú vo veľkej miere početne prevyšoval nevzdelaný ľud v slovenských obciach. Tento ľud označil za nositeľa slovenského nacionalizmu a odporcu česko-slovenskej integrácie. Slovenský národ nemal formálne vlastnú národnú identitu a podľa ústavy bol kmeňom, resp. vetvou jednotného československého národa.⁶⁷ Je preto pochopiteľné, že židovskí obyvatelia mesta, najmä starší vzdelaní Židia, sa naďalej prikláňali k maďarskej kultúre.⁶⁸

Reakciou na prítomnosť antisemitizmu v československej spoločnosti bolo vyjadrenie E. Lederera, ktorý antisemitizmus charakterizoval ako „*cítění davu, založené na neznalosti přímo chtěné, na nenávisti cizoty, jež se poučovati nedá, na vášni ulice, na závisti demagogického jednotlivce, jenž se snadno a rychle chce na židovských bedrách dostat ku předu*“.⁶⁹ Svoj názor na antisemitizmus vyjadril aj redaktor Slovenského východu. Píše, že nenávidieť niekoho len preto, že je Žid, je neludské. Na druhej strane, keď „*Židia ubližujú ostatným a s mocnými bijú bezmocných, tak je povinnosťou člověka sa proti tomu bránit*“.⁷⁰ Ten, kto sa nepostaví na obranu slabých len preto, aby ho neoznačili za antisemitu, je podľa autora zbabelec. V inom čísle sa dočítame o antisemitizme aj v Rakúsku a Maďarsku. Autor tohto príspevku považuje za farizejstvo kresťanov hlásanie nenávisti voči Židom a robotníckej triede. Tvrdí, že za všetky zločiny, z ktorých sú obviňovaní Židia môžu aj kresťania. Je nezmyselné hádzať vinu len na jednu skupinu obyvateľstva. Podľa neho bohatnú Židia preto, lebo im v tom pomáhajú kresťania.⁷¹ Židovskú otázku rozdeľuje na politickú, kultúrnu a hospodársku. V prvých dvoch aspektoch majú Židia právo na slobodu v každom smere. V hospodárskom ohľade sa má proti židovskému kapitálu bojovať „*zdravou konkurenciou*“. Svoj príspevok ukončuje slovami: „*Keď však v konkurencii ochabneme, vtedy my sami poneseť následky a ztratíme právo ponosovať sa na Židov!*“⁷² Židia boli považovaní za

66 HLAVINKA, Karol. Slovenské Košice. In *Slovenský východ*, roč. 3, 27. 3. 1921, č. 72, s. 1.

67 Požiadavku samostatného národa vládne elity odmietali.

68 Mnohí aj po vzniku prvej ČSR spolupracovali s maďarskou menšinou a angažovali sa v jej politickej sfére. Dokonca by sme medzi nimi našli aj prívržencov maďarskej iredentistickej politiky.

69 LEDERER, Edvard. Antisemitism na Slovensku. In *Rozvoj*, roč. 12, 11. 9. 1920, č. 15, s. 1.

70 Chýrnik. In *Slovenský východ*, roč. 1, 10. 1. 1919, č. 2, s. 4.

71 Citujem: „*Židia bohatnú, silnejú a mohútnejú vždy vinou kresťanov, ktorí ich podporujú, im pomáhajú, sami však nepracujú*.“ Pozri: STRAKA, Anton. Antisemitizmus. In *Slovenský východ*, roč. 3, 19. 3. 1921, č. 65, s. 1.

72 STRAKA, Anton. Antisemitizmus. In *Slovenský východ*, roč. 3, 19. 3. 1921, č. 65, s. 1.

veľmi dôležitú skupinu obyvateľstva vzhľadom na ich kapitál, ktorý mali v rukách. Slováci si uvedomovali, že s nimi musia počítať. V boji proti židovskej rozpínavosti považovali za dôležitý tzv. „zdravý“ slovenský antisemitizmus. Takýto typ antisemitizmu nespočíval v násilí a pogromoch, prejavoval sa v práci. Obchod a priemysel sa mal presunúť do slovenských rúk. Československá republika mala židovskú komunitu podporovať a zaistiť jej kultúrnu, politickú a náboženskú slobodu. Židia sa mali stať „pevným stĺpom štátu“.⁷³ Niektorí Slováci však Židom nedôverovali, iní zas verili v ich úprimnú asimiláciu a lojalitu. Vyčítali im veľmi pomalý proces prispôbovania sa.⁷⁴

Košickí Židia boli zastúpení v štátnej a verejnej správe, v orgánoch samosprávy aj zastupiteľských zboroch. Piaty Židia sa stali členmi mestského zastupiteľstva v Košiciach, dvaja mali funkcie v župnom zastupiteľstve. Dôležité funkcie zastávali v mestskej plynárni, elektrárni, v rôznych podnikoch. V Košiciach naozaj zohrali významnú úlohu, najmä v hospodárskom živote mesta. Väčšina sa živila obchodom, boli vlastníkami rôznych podnikov (textilných, obchodov s drevom a stavebninami, na výrobu nábytku, spracovanie kože a poľnohospodárskych plodín). Pracovali ako obchodní zástupcovia, remeselníci, súkromní a daňoví úradníci, zamestnanci železníc, súdov, pôšt, na finančnom riaditeľstve a pod. Vlastnili mlyny, tlačiarne, vydavateľstvá (Glóbus), podiely vo finančných ústavoch, bankách, poisťovniach. V meste pracovali židovskí advokáti, lekári, lekárnici, inžinieri, profesori, spisovatelia, novinári aj umelci.⁷⁵ Prvenstvo Židov v obchode a tiež v bankovníctve pripravilo v čase hospodárskej krízy i po nej pôdu pre politický antisemitizmus. Ten mal svojich prívržencov v nižších vrstvách obyvateľstva a zaujal miesto v programe Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) aj niektorých menšinových strán.⁷⁶ Masovú základňu strany HSLS⁷⁷ tvorili chudobní roľníci z vidieka, robotníci, železničiari, remeselníci a obchodníci. Ľudácky týždenník *Slovenská pravda* sa preto orientoval na roľníkov, kritizoval československú vládu a všimal si Židov, Maďarov a tiež Čechov žijúcich na východe Slovenska. Židia boli v článkoch často príčinou chudoby, biedy, nezamestnanosti a hlavnými nepriateľmi kresťanov. Do pozornosti dávali problém alkoholizmu, vysťahovalectvo a zlé postavenie obyvateľov východného Slovenska.⁷⁸

73 STRAKA, Anton. Židovská národnostná otázka. In *Slovenský východ*, roč. 3, 1. 1. 1921, č. 1, s. 2.

74 Židia na Slovensku. Sú dôležitým hospodárskym činiteľom. Ich úloha v našom verejnom živote. In *Slovenský východ*, roč. 11, 25. 9. 1929, č. 219, s. 1.

75 BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 207, 209.

76 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1997, s. 45.

77 Obhajovala záujmy katolíckej cirkvi, nižšieho úradníctva a istej časti inteligencie. Základom programu strany bola autonómia Slovenska. Na východnom Slovensku vydávala HSLS týždenník *Slovenská pravda*.

78 DŽUJKO, Ján. Noviny a časopisy HSLS vychádzajúce na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In 2. *Študentská vedecká konferencia*. 2006, s. 225-236. <https://www.pulib.sk/web/./2svk06_dzujko.pdf. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Externé odkazy>.

Ako sme už spomínali pri výsledkoch sčítania obyvateľstva z roku 1930, najpočetnejšími minoritami v meste boli Maďari a Židia. Keďže Židia používali väčšinou maďarčinu, v uliciach ju bolo stále počuť. Od vzniku prvej ČSR rezonovala potreba zavedenia slovenského jazyka do školského systému na Slovensku, aj židovské školy zavádzali ako vyučovací jak slovenčinu. Jedným z príkladov je žiadosť podaná na MŠaNO o povolenie otvoriť ďalšie triedy v židovskej ľudovej škole s vyučovacím jazykom slovenským.⁷⁹ Napriek všetkému sa na stránkach Košických novín stretávame s častými protižidovsky ladenými článkami. V príspevku pod názvom *Košickí židia* sa píše o maďarsky hovoriacich Židoch: „Za 13 rokov nezbadali, že vinou okolností boli presťahovaní do nového štátu. Že z maďarského mesta „Kassa“, kde bola úradná reč maďarčina, presťahovali sa do slovenského mesta „Košice“, kde je úradná reč slovenská.“ Autor príspevku uvažuje nad dôvodmi prečo Židia nechcú používať slovenčinu. Podľa neho sú buď hlúpi, že sa nedokážu naučiť slovenský jazyk alebo „*ich nenávisť ku slovanstvu je taká veľká, že sa slovensky učiť nechcú?*“⁸⁰ Padá na nich obvinenie, že ako jediní v Košiciach, okrem Maďarov, používajú maďarský jazyk. Vyzýva, aby sa preorientovali, kým Slováci nestratia trpezlivosť, pretože vo svete je normálne, že Židia podporujú národ, s ktorým žijú. Slovensko a hlavne Košice sú vraj výnimkou, lebo židovské obyvateľstvo nechce prijať reč majority. Podľa Slovákov by boli Košice slovenským mestom, keby tam nebolo židovských obyvateľov. Slováci očakávali od židovských spoluobčanov, že používaním slovenčiny prejavia svoju proslovenskú orientáciu. O tzv. maďarčení Židov písali opäť Košické noviny: „*Tak sa nám vidí, že košická židovská cirkev je odbočkou maďarskej národnej strany. V našom predpoklade utvrdzuje nás tá okolnosť, že vo vyhláske, hoci je adresovaná aj ľuďom, ktorí po maďarski nevedia, niet ani jedného slovenského slova.*“⁸¹ Týždenník *Echo východu* sa k otázke používania maďarčiny a tiež nemčiny v meste vyjadruje na svojich stránkach v článku adresovanom Čechom a Slovákom v Košiciach takto: *Češi a Slováci kde ste? Kdose za svůj jazyk stydí – hoden potupy všech lidí.* Autor v ňom nachádza viníkov, ktorí propagujú nemčinu a maďarčinu. Dokonca spomína aj Čechov: „*Není žádným tajemstvím, že němčinu jako jazyk „samospasitený“ propagují v Košicích především Židé a pak značná část Čechů, kteří nemohli si ani za 14 roků samostatnosti odvyknouti to hrbení před cizinci, a kteří nemají ani tolik odvahy, aby si za svoje peníze vynutili, aby byli v košických obchodech a veřejných místnostech oslovováni svojí mateřštinou, to jest jazykem státním.*“⁸² Používanie maďarčiny židovskými občanmi bolo pre Slovákov veľkým problémom. Nebolo tomu tak len v Košiciach. O maďarčení Židov písali noviny aj v iných východoslovenských mestách.

So Židmi bol spájaný aj problém vysokých úrokov, resp. úžerníctva. Táto téma sa spájala výhradne so židovskými podnikateľmi, ktorí boli obviňovaní z obohacovania sa na úkor iných. Autor istého článku vidí príčinu v tom, že cirkev branie vysokých úrokov zakazovala a považovala to za hriech, no na Židov sa tento zákaz

79 AM Košice. fond MNÚ, 1931, č. 50833, šk. 106, Židovská ľudová škola, zriadenie V. postupovej triedy s vyučovacím jazykom slovenským.

80 Košickí židia. In *Košické noviny*, roč. 1, 19. 12. 1931, č. 5, s. 1.

81 Lojálni židia zase maďarčia. In *Košické noviny*, roč. 1, 19. 12. 1931, č. 5, s. 2.

82 Češi a Slováci kde ste? Kdo se za svůj jazyk stydí – hoden potupy všech lidí. In *Echo východu*, roč. 1, 1932, č. 22, s. 1.

nevzťahoval. Tak sa z nich postupne stali hlavní sprostredkovatelia úverov a brali vysoké úroky. Cirkev sa podľa neho vždy snažila prekaziť židovskú úžeru, no nedokázala jej zabrániť. Redukciu úrokovej sadzby považuje za tak komplikovanú, že ani kompetentné štátne orgány sa nevedia z tohto labyrintu vymotať.⁸³ Na stránkach dobových novín nájdeme: „V mesiaci červenci bylo u krajského soudu přihlášeno vyrovnání několika následujících velkých „Slováků“. – Jména jejich nejlépe nám dokumentují nemožné poměry mezi košickými obchodníky, z nichž velká většina jsou synové Izraele.“ S dávkou irónie autor dodáva: „Češi a Slováci – máte pravdu – kupujte dál u Židů, vždyť jsou to samí chudáci.“⁸⁴

Začiatkom roka 1932 sa objavujú zmienky o eskalujúcom antisemitizme v Nemecku, Rakúsku a Poľsku, čo bolo pre ČSR dôvodom na obavy pred masívnym prisťahovalectvom tamojších židovských obyvateľov. Už rok predtým sa objavila výzva zo strany štátu na zvýšenie pozornosti a učinenie opatrení v jednotlivých okresoch, ktoré zamedzia usadeniu sa Židov v ČSR.⁸⁵ V roku 1934 bolo vydané nariadenie, aby úrady neumožnili vstup do ČSR Židom bez platných cestovných dokladov, keďže Maďarsko hlásilo ilegálnych židovských utečencov.⁸⁶ Niektorých podozrievali aj z vyzvedačstva, preto bolo zakázané s cudzími Židmi komunikovať.⁸⁷ V článkoch sa opäť objavuje téma „židobolševizmu“. Noviny napádali členstvo Židov v komunistickej strane a v komunistických organizáciách. Údajne Židia vstupujú do rôznych protištátnych a komunistických organizácií s väčším odhodlaním ako do národných alebo slovenských.⁸⁸ Komunizmus či fašizmus bol, podľa slov neznáameho autora, prostriedkom sionistov a židovských rabínov na „boj proti kresťanstvu a o svetovládu“.⁸⁹ Židia boli členmi komunistickej strany často kvôli myšlienke spoločenskej rovnosti.

Výrazná zmena začala po voľbách v máji 1935, ktoré zmenili politické spektrum v ČSR. Na Slovensku zvíťazil Autonomistický blok, do ktorého patrila, okrem HSLS, aj Slovenská národná strana (SNS).⁹⁰ Ten vyhral ziskom 30 % hlasov slovenských voličov. Dominantnou bola HSLS, ktorá mala problém akceptovať vtedajší česko-slovenský volebný systém. To spôsobilo priestrovanie protižidovského tónu nielen

83 Problém úroku. In *Slovenský lid: týždenník venovaný vzdelaniu a ľudovýchove*, roč. 13, 1. 2. 1933, č. 5, s. 2.

84 Kdo to zase vydělal? In *Echo východu*, roč. 1, 27. 8. 1932, č. 19, s. 1.

85 Štátny archív Levoča, fond Okresný úrad v Levoči 1923 – 1945, 1932, č. 358, šk. 25. Usadzovanie poľských Židov v ČSR.

86 Štátny archív Prešov, fond Okresný úrad v Prešove 1923 – 1945, 1934, č. 202, šk. 10. Prenasledovanie Židov v Maďarsku.

87 Štátny archív Košice, fond Odbočka spravodajskej ústredne OSÚ) v Košiciach 1923 – 1938, 1935, č. 35, šk. 140. Neznámi cudzinci, ich podozrivé cesty po samotách, mlynoch, hájovniach pod rúškom podomového obchodníctva.

88 JANÍK, Václav. Židé u nás a jinde. In *Echo východu*, roč. 3, 23. 4. 1934, č. 20, s. 1.

89 Štátny archív Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, 1938, č. 93, šk. 2. Protižidovský leták – rozširovanie.

90 Celoštátnym víťazom sa stala Sudetonemecká strana, čo bolo prevratné. Po prvýkrát nevzvízala strana, ktorá mala voličskú základňu v českom alebo slovenskom národe, ale strana národnostnej menšiny. Volebné výsledky znamenali prehru dovtedajšej vládnej koalície.

v periodikách. Agrárna strana vyčítala ľudákovi spoluprácu so Židmi, ktorá poškodzovala záujmy Slovákov. Urážalo ich, že HSLS štie proti agrárnikom len, „*aby slovenský roľník ostal aj naďalej otrokom Židov*“.⁹¹ Svojím konaním, podľa agrárnikov, pomáhajú Židovi, a nie Slovákom. Od roku 1936 musela židovská komunita stále viac odolávať stupňujúcemu sa antisemitizmu v spoločnosti. Lokálne sa objavovali aj protižidovské vystúpenia.⁹²

Nemôžeme však tvrdiť, že všetky periodiká sa k židovskému obyvateľstvu v Košiciach vyjadrovali negatívne. Nachádzame aj články, ktoré obhajovali šikovnosť Židov, ich cieľavedomosť a obchodný talent. Na ich lojalitu voči ČSR upozorňuje aj autor príspevku v týždenníku A-Zet. Píše, že Židovské ústredie na Slovensku sa rozhodlo vyhlásiť zbierku medzi ortodoxnými spolkami. Z vyzbieraných peňazí sa majú zakúpiť lietadlá pre československú armádu. Slovenskí Židia týmto dali najavo svoju lojalitu voči ČSR.⁹³ O Židoch sa hovorilo tiež ako národe, ktorý si zaslúži obdiv. Vykresľovali ich ako komunitu, ktorá je súdržná, organizovaná, V rôznych ohľadoch by ich mali Slováci napodobňovať. Niektorí pochopili, že prenasledovaním Židov sa nedocieli žiadny výsledok.

Pred voľbami do obecných zastupiteľstiev v roku 1938 sa v meste širili letáky, ktoré boli adresované slovenským obyvateľom mesta. Vyzývali ich, aby išli k voľbám a ukázali, že sú „autonomisti“. Objavujú sa protičeské i protižidovské heslá. Podľa predstaviteľov HSLS bolo nutné odstrániť „židobolševikov“ z miest, obcí i z celej krajiny. S heslom *Na Slovensku po slovensky* sa stavajú za používanie slovenčiny nielen na úradoch, v školách, ale aj v bežnej komunikácii. Autori letáku útočili aj na ostatné politické strany, pretože ich vedenie sa nachádzalo v Prahe, nie na Slovensku. V ďalšom letáku vyzývajú Židov, aby za nich nehlasovali, pretože nebudú „*podporovať vaše židovské záujmy. Vy si len hlasujte na Židov, socialistov a komunistov!*“⁹⁴ Okresný súd v Košiciach obvinil z rozširovania letákov tajomníka HSLS po tom, čo krajský úrad zakázal rozširovanie týchto protižidovských letákov. Koncom 30. rokov začali eskalovať antisemitské nálady časti slovenskej spoločnosti pod vplyvom situácie v Nemecku a Maďarsku. Národne orientované strany vyslovovali stále častejšie autonomistické myšlienky.⁹⁵ Pred voľbami sa proti autonomistickým stranám posta-

91 Útek z Hlinkovej strany : za judáске peniaze Ľudáci zrádzajú Slovensko! In *Podtatranský kraj*, roč. 2, 17. 5. 1935, č. 20, s. 10.

92 MIKLOŠKOVÁ, Alena. Antisemitizmus v regionálnych periodikách vychádzajúcich v rokoch 1918 – 1938 v Košiciach. In FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ, Martina, KURUCOVÁ, Angela (eds.). *Úloha kníh a periodík v živote mnohonárodnostných Košíc*. Košice : ŠVK v Košiciach, 2013, s. 239.

93 Citujem: „*Mnohé znaky nasvedčujú, že naši spoluobčania židovskej národnosti si stále viac uvedomujú svoje povinnosti oproti národu, ktorý tento štát vybojoval a vybudoval. Čím ďalej, tým častejšie preukazujú preto, že vedia oceniť demokratické smýšľanie prevažnej väčšiny občianstva našej Republiky a správne hodnotia i slobodu, ktorú im Republika dožičila v rovnakej miere ako všetkému ostatnému obyvateľstvu.*“ Pozri: Židia zakúpia pre armádu lietadlá. In *A – ZET*, roč. 1, 13. 5. 1938, č. 112, s. 2.

94 Štátny archív Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, 1938, č. 506, šk. 2168. Protižidovské letáky v Barci – rozširovanie.

95 Slovenská autonómia a s tým spojený antisemitizmus sa najčastejšie objavoval vo vyhláseniach HSLS a SNS.

vila opäť agrárna strana a vo svojej tlači útočila takto: „Z minulosti vieme, že Hlinková ľudová strana (už ju nemožno nazývať slovenskou, keďže sa spojuje s Maďarmi, Nemcami a Židmi) tvorila autonomistické bloky vždy pred voľbami.“⁹⁶ V ďalšom článku nazvanom *Nie Slovákov, ale Židov umiestňovali ľudáci* autor vyzýva: „Slováci, Slovenky! Uvažujte aj teraz, kým je čas, komu máte dôverovať. Ktorýkoľvek z vás bude tlačiť káru, či už komunistickú, sociálne-demokratickú, alebo hlinkovskú, tlačíte ju proti sebe a k dobru i k blahobytu nie Slovákov, ale Židov.“⁹⁷ HSLS vycítali ostatné strany, že vystupuje proti Židom, no počas volieb sa s nimi spája a necháva sa podporovať židovským kapitálom.⁹⁸

Nástup hitlerovského Nemecka a jeho snahy o svetovládu podnietili mocensko-politické premeny v Európe. Nemecko systematicky vyvíjalo diplomatický aj politický útok namierený proti ČSR. Okrem Nemecka začali uplatňovať svoje územné požiadavky aj Poľsko a Maďarsko. Situácia vyvrcholila konferenciou v Mníchove, na ktorej sa, okrem Nemecka, zúčastnilo aj Taliansko, Veľká Británia a Francúzsko. Signatári podpísali Mníchovskú dohodu, ktorá bola v rozpore s normami medzinárodného práva a tiež s ústavou ČSR. Tento dokument československá vláda pod nátlakom prijala. Mníchovský diktát donútil ČSR zrieknuť sa časti svojho územia v prospech Nemecka. V zmenených vnútropolitických podmienkach HSLS na rokovaní slovenských politických strán v Žiline 5. až 6. októbra 1938 bez odporu presadila svoj návrh autonómie Slovenska. Dňa 6. októbra sa Žilinskou dohodou zmenilo štátoprávne postavenie Slovenska. Išlo o prvé oficiálne uznanie samobytnosti slovenského národa. Podľa Mníchovskej dohody mala ČSR vyriešiť otázky maďarskej a poľskej menšiny do troch mesiacov. Maďarsko využilo medzinárodné oslabenie a vnútropolitické rozpory ČSR a naliehalo na urýchlenie rokovaní o vytýčení slovensko-maďarských hraníc. Jeho snahy vyvrcholili v novembri 1938, keď prišli ďalšie kroky namierené proti ČSR. Dňa 2. novembra bola arbitrážnou zmluvou vo Viedni odobratá časť južného Slovenska a pripojená k Maďarsku. Aj mesto Košice sa stalo súčasťou Maďarska. V meste dochádzalo k častým prejavom antisemitizmu. Nacionalistické skupiny požadovali revíziu židovských živností, bojkot židovských obchodov a zničenie podielu Židov v priemysle. Bezpečnostné orgány obvinili Židov zo sympatií k ČSR. Reakciou na Viedenskú arbitráž bola tzv. poskrková akcia, keď slovenská vláda začala s presunmi židovských obyvateľov, ktorí nemali na slovenskom území štátnu či domovskú príslušnosť do Maďarska a Poľska. Slovenskí predstavitelia potrebovali nájsť niekoho, kto by bol zodpovedný za stratu časti územia Slovenska. Pri slovensko-maďarskej hranici boli Židia internovaní v neľudských podmienkach niekoľko týždňov. Mnoho z nich sa však dostalo naspäť na Slovensko.⁹⁹ Autonómia podnietila vytváranie nedemokratickeho autoritárskeho režimu. Prvým krokom bolo odstránenie parlamentnej demokracie a vytvorenie systému jednej strany. Dominantnou stranou sa stala HSLS. Nová vláda prijala

96 Ľudáci pôjdu so Židmi. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 22. 4. 1938, č. 17, s. 2.

97 Nie Slovákov, ale Židov umiestňovali ľudáci. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 27. 5. 1938, č. 22, s. 7.

98 Citujem: „Takí sú oni katolíci a kresťania. Tu sa spájajú so Židmi, hore zase s novopohanmi Nemcami, ale preca stále vyhlasujú, že sú katolíci a kresťania.“ Pozri: Ľudáci zvolili Žida do obecného zastupiteľstva. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 24. 6. 1938, č. 26, s. 4.

99 V decembri 1938 žilo v Košiciach 11 420 Židov. Pozri: BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, s. 210.

zásadu „jeden Boh, jeden národ, jedna organizácia, jedna strana“.¹⁰⁰ HSLS združila pod svoje vedenie všetky politické strany. Dňa 18. decembra 1938 sa konali voľby do prvého zákonodarného snemu Slovenska, ktoré mali autoritatívno-totalitné znaky. Zavádzali sa rasové a antisemitské opatrenia, začalo sa s prípravami organizácie koncentračného tábora pre odporcov režimu. Na jeseň bola zakázaná Židovská strana, spolu s ňou bola rozpustená aj strana Poale Sion a všetky židovské záujmové spolky s odôvodnením, že nepôsobia v záujme zachovania verejného poriadku na Slovensku. V januári 1939 došlo k jej definitívnemu zákazu.

HSLS postupne pritvrdzovala vo svojich vyjadreniach nasmerovaných proti židovskému obyvateľstvu. V novembri začala vydávať denník *Slovenská sloboda*, ktorý mal za cieľ „propagovať svojskú, národnú politiku, ktorá iste bude smerovať proti židovskému vykorisťovaniu nášho ľudu...“.¹⁰¹ Denník mal antisemitský ráz a všimol si Židov žijúcich na východe Slovenska. Podnecoval slovenské obyvateľstvo proti židovskej minorite a prinášal aj správy z Nemecka a jeho riešenia „židovskej otázky“. Za nepriateľov boli považovaní aj Maďari a Česi, ako to už bolo zvykom v ľudáckej tlači. Avšak spomínaný denník už môžeme zaradiť do nasledujúceho obdobia slovenského novinárstva, keď sa rodila sieť nových periodík.¹⁰²

Do mája roku 1944 žilo židovské obyvateľstvo Košíc v pomerne znesiteľných podmienkach. Podarilo sa tiež zachrániť mnoho Židov z okupovanej Európy. Vážnejšie represie začali v marci 1944. V Košiciach sa vtedy nachádzalo vyše 13 000 židovských obyvateľov. Od 16. mája boli deportovaní do koncentračných táborov. Po oslobodení sa do mesta vrátilo okolo 500 Židov.¹⁰³ Činnosť náboženskej obce v meste bola po vojne obnovená.

Aj napriek všetkým okolnostiam ostali židovské politické strany aj všetky židovské organizácie v období rozpadu prvej ČSR lojálne k republike. Napriek tomu „republika a spoločnosť, ktorej Židia sľubovali vernosť, ich však zo svojich radov postupne vylúčila“.¹⁰⁴ Vzhľadom na všetky okolnosti sa ešte v januári 1939 Židia snažili prispôbiť novým pomerom v ČSR. Za svoju lojalitu požadovali len spravodlivé zákony voči minoritám.¹⁰⁵ V tomto období však vernosť Židov nezaujímala ani štátne orgány, ani Slovákov.

100 HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939 – 1945)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave – Právnická fakulta. Vydavateľské oddelenie, 2003, s. 9.

101 Cesta „Slovenskej slobody“. In *Slovenská sloboda*, roč. 1, 15. 11. 1938, č. 1, s. 3.

102 DŽUJKO, Ján. Noviny a časopisy HSLS vychádzajúce na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In 2. *Študentská vedecká konferencia*. 2006, s. 225-236. <https://www.pulib.sk/web/.2svk06_dzujko.pdf>. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Externé odkazy>.

103 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1997, s. 63.

104 HRADSKÁ, Katarína. Postavenie Židov na Slovensku v prvej Československej republike. In HOENSCH, Jörg K. (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 137.

105 Citujem: „Židia dokumentujú aj pri hlasovaní, že súhlasia a chcú budovať šťastné Slovensko, sú lojálni. Sú ochotní priniesť aj obeť pre dobro štátu a jeho zdravý vývoj.“ Pozri: Druhá republika a Židia. In *Judische Nachrichten*, roč. 9, 12. 1. 1939, č. 2, s. 2.

Židovské obyvatelstvo prešlo v medzivojnovom období zmenami. Po vzniku prvej ČSR si spočiatku Židia hľadali svoje miesto v spoločnosti, no postupne sa včlenili do spoločenského i politického života, nielen v Košiciach. Demokratický režim ČSR dal priestor tunajšej židovskej komunite rozvíjať sa vo všetkých oblastiach života. Protižidovské prejavy sa začiatkom 20. rokov 20. storočia postupne upokojili. Napätie v spoločnosti a s tým spojené antisemitské prejavy sa začali zintenzívňovať v priebehu 30. rokov. Faktom však je, že na tieto prejavy mala do značnej miery vplyv medzinárodno-politická situácia v strednej Európe a tiež stále väčší vplyv HSLS, ktorá sa navonok prezentovala svojím antisemitizmom. Židia napriek okolnostiam ostali voči republike lojálni aj po zmene režimu v októbri 1938, čo už však neovplyvnilo ich budúcnosť.

Použitá literatúra:

- ALNER, Juraj. *Slovenské pohľady na Židov, alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava : Adora Lingua, 2011, 595 s.
- BOJKOVÁ, Alžbeta – WOLFOVÁ, Eva – ĎURKOVSKÁ, Mária. Školstvo v Košiciach v rokoch 1918 – 1953. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, 233 s. ISBN 978-80-8152-205-5.
- BÜCHLER, Róbert J. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. I. diel, A – K*. Bratislava : SNM – MŽK, 2009, 255 s.
- BÜCHLER, Róbert J. Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou. In TÓTH, Dezider (eds.). *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica : Datei, 1992, s. 5-28.
- CSALA, Kornélia. *História košických Židov*. Košice : Košický občiansky klub, 2001, 92 s.
- DORULA, Ján. *O krajine a vlasti starých Slovákov*. Bratislava : Slavistický ústav J. Stanislava SAV, 2012, 92 s.
- DŽUJKO, Ján. Noviny a časopisy HSLS vychádzajúce na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In 2. *Študentská vedecká konferencia*. 2006, s. 225-236. <https://www.pulib.sk/web/.2svk06_dzujko.pdf>. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Externé odkazy>.
- GLADIŠ, Marián. K postaveniu a úlohám košických masových médií v predmníchovskom a povojnovom Československu. In REGINÁČOVÁ, Nikola, BOJKOVÁ, Alžbeta (eds.). *Historické medzníky vo vývoji Košíc v 20. storočí*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2013, s. 52-66.
- HOLEC, Roman. Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká doba v malom priestore: zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov : UNIVERSUM, 2012, s. 13-28.
- HRADSKÁ, Katarína. Formovanie židovských politických strán v rokoch 1918 – 1929. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 169-176.
- HRADSKÁ, Katarína. Postavenie Židov na Slovensku v prvej Československej republike. In HOENSCH, Jörg K. (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 131-138.

- HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939 – 1945)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave – Právnická fakulta. Vydavateľské oddelenie, 2003, 221 s.
- ELIÁŠ, Štefan. Košice ako dejinný pilier Slovenska. In HAJDUOVÁ Mária, BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014.
- KÓNIA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1997, 78 s.
- MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína. *Židia 1. ČSR. Politické ambície a sklamaná*. Bratislava : Marenčin PT, 2021, 187 s. ISBN 978-80-569-0786-3.
- MIKLOŠKOVÁ, Alena. Antisemitizmus v regionálnych periodikách vychádzajúcich v rokoch 1918 – 1938 v Košiciach. In FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ, Martina, KURUCOVÁ, Angela (eds.). *Úloha kníh a periodík v živote mnohonárodnostných Košíc*. Košice : ŠVK v Košiciach, 2013, s. 229-244.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016, 495 s. ISBN 978-80-895-1440-3.
- PETRUF, Pavol. *Česko-Slovensko, Slovensko a Protektorát Čechy a Morava. Vývoj česko-slovenských vzťahov v roku rozpadu spoločného štátu: na základe výberu z článkov uverejnených v novinách České slovo roku 1939*. Trnava : FF, Trnavská univerzita v Trnave, 2009, 334 s.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan, DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 75-103.
- Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*. Praha : Státní úřad statistický, 1924, 276 s.
- Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, 205 s.
- SEKÁČ, Ján. Prevratové udalosti v bývalej stolici Abauj-Turňanskej. In *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Slovenská kníhtlačiareň, 1928, s. 30-36.
- ŠALAMON, Pavol. Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848 – 1870. In *Slovenská archivistika*. 1991, roč. 26, č. 1, s. 56-77.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1940*. Bratislava : Infostat, 2009, 219 s.
- ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik. *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období : sondy do spoločensko-politického, hospodárskeho a kultúrneho života*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014, 244 s.
- TAJTÁK, Ladislav. Košice v období uhorského kapitalizmu. In HAJDUOVÁ, Mária, BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014, 411 s.
- Cesta „Slovenskej slobody“. In *Slovenská sloboda*, roč. 1, 15. 11. 1938, č. 1, s. 3.
- Druhá republika a Židia. In *Judische Nachrichten*, roč. 9, 12. 1. 1939, č. 2, s. 2.
- Chýrnik. In *Slovenský východ*, roč. 1, 10. 1. 1919, č. 2, s. 4.
- Chýrnik. In *Slovenský východ*, roč. 1, 16. 1. 1919, č. 7, s. 3.

- Češi a Slováci kde ste? Kdo se za svůj jazyk stydí – hoden potupy všech lidí. In *Echo východu*, roč. 1, 1932, č. 22, s. 1.
- HLAVINKA, Karol. Slovenské Košice. In *Slovenský východ*, roč. 3, 27. 3. 1921, č. 72, s. 1.
- JANÍK, Václav. Židé u nás a jinde. In *Echo východu*, roč. 3, 23. 4. 1934, č. 20, s. 1.
- Kdo to zase vydělal? In *Echo východu*, roč. 1, 27. 8. 1932, č. 19, s. 1.
- Košickí židia. In *Košické noviny*, roč. 1, 19. 12. 1931, č. 5, s. 1.
- LEDERER, Edvard. Antisemitism na Slovensku. In *Rozvoj*, roč. 12, 11. 9. 1920, č. 15, s. 1.
- Lojálni židia zase maďarčia. In *Košické noviny*, roč. 1, 19. 12. 1931, č. 5, s. 2.
- Ľudáci pôjdu so Židmi. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 22. 4. 1938, č. 17, s. 2.
- Ľudáci zvolili Žida do obecného zastupiteľstva. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 24. 6. 1938, č. 26, s. 4.
- Nie Slovákov, ale Židov umiestňovali Ľudáci. In *Gazdovské noviny*, roč. 20, 27. 5. 1938, č. 22, s. 7.
- Problém úroku. In *Slovenský ľud: týždenník venovaný vzdelaniu a ľudovému*, roč. 13, 1. 2. 1933, č. 5, s. 2.
- Sloboda v demokracii. In *Slovenský ľud: týždenník venovaný vzdelaniu a ľudovému*, roč. 13, 11. 1. 1933, č. 2, s. 1.
- STRAKA, Anton. Antisemitizmus. In *Slovenský východ*, roč. 3, 19. 3. 1921, č. 65, s. 1.
- STRAKA, Anton. Židovská národnostná otázka. In *Slovenský východ*, roč. 3, 1. 1. 1921, č. 1, s. 2.
- Skryté tajnosti. In *Stráž Tatier*, roč. 1, 1930, č. 10, s. 1.
- Útek z Hlinkovej strany : za judáške peniaze Ľudáci zrádzajú Slovensko! In *Podtatranský kraj*, roč. 2, 17. 5. 1935, č. 20, s. 10.
- Židia na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 2, 2. 10. 1920, č. 226, s. 1.
- Židia na Slovensku. Sú dôležitým hospodárskym činiteľom. Ich úloha v našom verejnom živote. In *Slovenský východ*, roč. 11, 25. 9. 1929, č. 219, s. 1.
- Židovská otázka na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 1, 26. 1. 1919, č. 16, s. 1 – 2.
- ŠTEFÁNEK, Anton. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský denník*, roč. 2, 21. 5. 1919, č. 105, s. 1.
- ŠTEFÁNEK, Anton. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský východ*, roč. 1, 23. 5. 1919, č. 113, s. 1.
- Židia v Košiciach. In *Slovenský východ*, roč. 11, 19. 11. 1929, č. 264, s. 2.
- Židia zakúpia pre armádu lietadlá. In *A – ZET*, roč. 1, 13. 5. 1938, č. 112, s. 2.
- Archív mesta Košice, fond Magistrát mesta Košice, 1929, č. 282, šk. 47. Židovský dobročinný spolok.
- Archív mesta Košice, fond Magistrát mesta Košice, 1938, č. 291, šk. 86. Stanovy spolku židovských vysokoškolákov Bar Kochba.
- Archív mesta Košice, fond Mestský notársky úrad, 1931, č. 50833, šk. 106. Židovská ľudová škola, zriadenie V. postupovej triedy s vyučovacím jazykom slovenským.
- Archív mesta Košice, fond Mestský notársky úrad, 1928, č. 22239, šk. 72. Detská škôlka – vyučovanie Sionistického spolku.
- Archív mesta Košice, fond Mestský notársky úrad, 1937, č. 717, šk. 7. Rozvoj, Spolok Slovákov – Židov.

- Archív mesta Košice, fond Mestský notársky úrad, 1931, č. 8524, šk. 100. Židovský dobročinný ženský spolok.
- Archív mesta Košice, fond Mestský notársky úrad, 1924, č. 49681, šk. 38. Sociálny podporný spolok pre Židov na Slovensku.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond Krajinský úrad v Bratislave I. Prezídium, 1934, č. 15321, šk. 34. Košice, ustanovujúca schôdza Spolku Slovákov – Židov.
- Štátny archív Košice, fond Odbočka spravodajskej ústredne v Košiciach 1923 – 1938, 1935, č. 35, šk. 140. Neznámi cudzinci, ich podozrivé cesty po samotách, mlynoch, hájovniach pod rúškom podomového obchodníctva.
- Štátny archív Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, 1938, č. 506, šk. 2168. Protižidovské letáky v Barci – rozširovanie.
- Štátny archív Levoča, fond Okresný úrad v Levoči 1923 – 1945, 1932, č. 358, šk. 25. Usadzovanie poľských Židov v ČSR.
- Štátny archív Prešov, fond Okresný úrad v Prešove 1923 – 1945, 1934, č. 202, šk. 10. Prenasledovanie Židov v Maďarsku.